

ישורון

מאסף תורני

גירסה חפץ חיים 13 ירושלים

ישורון

מאסף תורני

משא ומתן בהלכה

חידושי תורה, מחשבה

מגדולי דורנו וחובשי בית המדרש

ומאוצרות חכמי ישראל לדורותיהם

מז

תוכן הענינים

אור הגנוז

טו	ר' עזרא שבט	תשובות של ר' האי גאון [כת"י]
כ	הרב שלמה גאטעסמאן	פירוש הר"ח לגיטין [כת"י]
כה	הרב אליהו סנדומירסקי	ס' יחסי תנאים ואמוראים [כת"י]
נז	הרב דוד דבליצקי	מבוא לספר אגודה
עג	הרב אברהם קוסמן	ליקוטים מספר הפרדס [כת"י]
צא	רבינו המהרי"ל דיסקין זצ"ל	חידושים על הש"ס

שפתי ישנים

קונטרס שיעורים וחידושי תורה

רבי חיים מבריסק ורבי ברוך בער ליבוביץ זצ"ל

מפתח מפורט בפנים

מבוא

קיא	רבי חיים סאלאוויציק זצ"ל	חידושים על הש"ס
קיד	רבי ברוך בער ליבוביץ זצ"ל	חידושים על הש"ס

* * *

קנב	רבי ישעיה יעקב וסרמן זצ"ל	חידושים והערות
-----	---------------------------	----------------

לזכרון עולם בהיכל ה'

לזכרו ולעילוי נשמתו של

הרב פינחס נעטצער ז"ל

בן יבלחטי"א

והר"ר אברהם צבי שיחי' לאוי"ט

ד להגאון רבי מנחם סג"ל פאללאק זצ"ל

אבדק"ק סערענטש

נפטר לבית עולמו בדמי ימיו

לדאבון לב משפחתו ומוקיריו

ס' ב' חשון שנת תשס"ח לפ"ק

תניצ'ביה

זכרון "נשיח בחוקיך"
של מרן הגאון רבי חיים קניבסקי זצ"ל

בר

גר"ק - ארחות יושר

* * *

זכרון על מרן הגר"ק

שיש בהם אהבת תורה ויר"ש

דנו ארחות חיים

נות מאמור"ר זלה"ה

נבי תורה

תבי הגר"ק עם הרב מטשעבין והקהילות יעקב זצ"ל

כתבויות עם חמיו הגאון רבי יוסף שלום אלישיב זצ"ל

"מ עם גיסו הגאון רבי שאול ברזם זצ"ל

"מ עם הגאון רבי שמואל דוד מונק זצ"ל

"מ עם הגאון רבי שמחה בונים וולדנברג זצ"ל

ידושים מכת"י

שובות וביאורים דעת נוטה - פרשת בשלח

ועמא דקרא - ספר תהילים

ביאורים על פרשיות דברים - ואתחנן

* * *

ביאורים על פרקי אבות - פרק קנין תורה

זסקי דעת נוטה - תפילת שחרית

* * *

שובות והוראות בענינים שונים

הרב שלמה גאטעסמאן קסב

* * *

הרב אברהם ישעיהו קניבסקי קעג

הרב שלמה קניבסקי קפב

הרב יצחק שאול קניבסקי קצג

ריד

רטז

רלו

רמא

רמו

שיב

תנו

תטו

תכו

תלט

חילול מעשר שני - חזו"א וגר"ק

הרב יעקב עדס

* * *

ספרי ר' חיים קניבסקי זצ"ל

הרב יצחק אוהב ציון

* * *

חידושי תורה ממרן קהילות יעקב

בענין שלמים שהזיקו אינו גובה מאימוריהן

בענין תוספת שבת

שערי הלכה

קמח מגרעיני חיטה שהורטבו במים

הרב יהודה שרשבסקי

צוואה במקרה של פירוד

הרב יעקב מאיר רוטנברג

מצות מכונה המהודרות בימינו

הרב אלחנן פאר

הפסרת קדושים אמור בשנת זח"ג

הרב אברהם ישכר קניג

מחשבה ומוסר

שיעורים בפרקי אבות

רבי י. גרשון אדלשטיין זצ"ל

* * *

'שיחת פסח'

הרב חיים יצחק קפלן

יו"ט שנוצר מחיבור של ר"ח ושבית

הרב מנחם שטיין

ואבדיל אתכם מן העמים

הרב אורי יונגרייז

"בני בכורי ישראל"

הרב יעקב אנגלנדר

התבוננות בשרשי דברי ימות עולם

הרב שמאי מיכאל אסטרייכר

[ר' כרספדאי] כרספדאי ר' כרספדאי היה תלמיד לר' שבתי כההיא דסנהדרי פ' בן סורר ומורה¹⁴⁹ כרספדאי. ר' כרספדאי כל ימיו של בן סורר אינו אלא ג' חדשי משום דראוי לקרותו אב משעה שהעובר ניכר והיינו לשליש ימי תשעה חדשי, ומסקינן יתיב ר' יעקב מנהר פקוד קמיה דרבינ' ותיב וקאמ' משמי' דרב הונא בריה דרב יהוש' ש"מ מד' כרספדאי א"ר שבתי יולדת לשבעה אין עוברה ניכר לשליש ימיה דאי עוברה ניכר לשליש ימיה למה לי שלשה בתרי ותילתא סגי, א"ל זיל בתר רובה ורובה לתשעה ילדי, אמרנה קמיה דרב בריה דרב יהושע אמ' ובדיני נפשות מי אזלינן בתר רובה והתורה ושפטו והצילו וכו', ורבינא אייתי ראיה מההיא דאחד אומ' בשנים בחודש ואחד אומ' בשלשה עדותן קיימת דתולין שזה ידע בעיבור הזה וזה לא ידע כדמסיק התם, והכי מסיק משום דאמרינן זיל בתר רובה ורב הונא בריה דרב לא דחה ההוא מתנית' דהיא דאי סייעת' לרבינא ואע"ג דכל הנהו סייעי דמייתנין לרבינ' מההיא בבא בת שלש שנים ויום אחד, מיהו ההיא דאייתי רבינ' לא אר[...]. ותיר כיון דכל המרבה בבדיקות הרי זה משובח. מה טעם אין אנו מרדקין בעדותן היינו דוקא קמסהדי ומכחשי אהדי דהכי קא פריך רבא בפ"א דפסח¹⁵⁰. וגר' תנן התם עד א' אומר בשנים בתודש וכו' עד א' אומר אומר בשתי שעות ואחד אומר בשלשה עדותן קיימת, אחד אומר בשלש ואחד אומר בחמש עדותן בטילה, ר' יהודה אומר עדותן קיימת, אמ' אבי כשתמצוי ל' לדברי ר' מאיר אין אדם טועה ולא כלום לדברי ר' יהוד' אדם טועה חצי שעה וכו' ואיכ' דאמ' אמ' אבי לדברי [חסר וחבל על דאבדין].

הרב דוד דבליצקי
בני ברק

מבוא לספר אגודה

[למהדורה חדשה של הספר*]

א. על רבינו המחבר

ספר אגודה¹ חיברו רבינו אלכסנדרי הכהן² שהיה בדורו של רבינו יעקב בעל הטורים³. ועליו כתב מהרי"ל 'ובעל הוראות היה וידע קבלות ומנהגים מסיני כדמוכח בספרו. ומי יבא אחר המלך, ורב כמו מאד מאד'. והוא מהקדושים שנהרגו בגזרות ה' אלפים ק"ט⁴. ועליו קונן המקונן את הקינה 'ציון אריוך בכי' הנדפסת במהדורתנו בראש הספר.

ב. מהותו של הספר

הספר הוא חיבור הכולל פסקי הלכה מכל שיטת סדרי. וכמש"כ מהר"י כ"ץ בהקדמתו 'חבר כל התורה בשיתא סדרים אפילו סדר טהרות וקדשים וזרעים שלא דברו ממנו רוב הפוסקים וכו' כאשר הוא היה סוף כל מחברי ספר על כל התלמוד. כי אחריו לא נמצא ספר מפורסם על כל התורה'.

הספר בנוי מלשונות הגמרא, תוספות⁵, מרדכי⁶, רי"ף⁷, סמ"ק וסמ"ג [כפי סדר זה].

* כל ההפניות שבפנים ובהערות מתייחסות למהדורה החדשה.

1 שמו של הספר נזכר במסכת גיטין ס"י קד: ובמסכת כתובות באגודה זאת. ועיי"ש בהערה עא.
2 המכונה רבי זוסמן כ"ץ, רבי זיסקינד כ"ץ, רא"ה ורז"ך. ע"ע בס' שמות חכמים ב"ב תשס"ט, בערכו.
3 את תולדות רבינו וספרו כתב בהרחבה הג' ר' אלעזר כריוול זצ"ל במבוא לס' האגודה למסכת ב"ק. יש שכתבו (אוה"ג ח"ב עמ' רכ) שהיה רבינו תלמיד הר"ב שערי דורא. ואסמכתייהו ממש"כ במס' חולין ס"י קכ 'שמעתי משם מה"ר יצחק מדורא וכו'. וכל זה איננו שוה, מי יימר שהיה רבו, אדרבה, לשון 'משם' מוכיח שלא שמע ממנו אלא בשמו. גם מש"כ רא"ב במבואו הנ"ל רפ"ב שרבינו הורה הוראות עוד בחיי מהר"ם, וחיליה ממש"כ כיבמות ס"י עז 'ואחרי שפסקתי הפסק שלחו קרובי האשה תשובת הר"ם ז"ל הועתקה מכתב ידו, ג"ז אינה ראייה, מנלן שאותה תשובה כתבה מהר"ם אודות אותו מאורע, אדרבה, המשמעות הפשוטה היא שהקרובים העתיקו, בעקבות אותו מאורע, תשובה קדומה של מהר"ם.

4 עפ"י 'ספר הזכרונות דק"ק ווארמו'. כ"כ רבי אהרן פולד, הו"ד בהקדמת ר"ש במברגר לכת"י ירושלים של ספרנו. וכן מפורש בקינה הנזכרת להלן. וכן בפנקס הזכרת נשמות הרוגי ושרופי הקהלות בשנת ק"ט הנדפס ב'קונטרס המקונן' של ילינק עמ' 6. שם הוא מכונה 'מה"ר זיסקינד הכהן הגדול'. [גם בהגהה הכתובה בגליון סמ"ק על קלף, הנמצא בצירוף ספריה המרכזית, דף 139א, כתוב 'זה מצאתי כתוב בספר אגודה בכתיבת ידו של הקדוש מו' הר"ר אלכסנדרי הכהן'. (הע' ר"ש עמנואל)].

5 והיו לפני רבינו קבצי תוספות שאינם לפנינו וספרנו מקור יחיד להם. כמבואר להלן בסוף המבוא.
6 וכן כתב החיד"א במחזיק ברכה יו"ד ס"י ס אות ב: ואינהו [הר"ב אגודה ופסקי תוספות] בקיאי

בית חרושת שיש בו חדר בית דירה לשומר

(כו) בדין ל"א - "ואם יש שם חדר דע"ד לשומר שלן שם וכו' אבל כל בית החרשת אין נעשה דירה בשביל זה אפי' החדר פתוח לבית החרשת". - יתכן דאפשר להדגיש (ואולי ב"הערות") משמע דזה אפי' לדעת המ"ב, כיון דכ' החזו"א "אבל כל בית החרשת וכו' ולא עדיף מביהכ"נ למש"כ לעיל והכא גרע טפי דהתם משמש וכו' אבל הכא אין לשומר תשמיש בבית חרשת" משמע דמ"ש דהכא גרע טפי הוא לומר דבזה גם המ"ב מודה, - ועכ"פ אפשר להעתיק טעם זה כדי שיהא משתמע שכאן גרע מביהכ"נ ויהא מוכן דלא מהני גם למ"ב.

ומרכ' בחזו"א "וכל זה אם יש לו פתח מביתו לבית חרשת אבל אם אין לו כלל פתח מביתו לשם הוא כב' תמים נפרדים ואין מקום לדון בזה", משמע דכונתו דכל מה שכ' במ"ב לענין אם חדר מועיל לביהכ"נ וכו' היינו רק ביש פתח מהחדר ממש אל ביהכ"נ, וכת"ר העתיק רק דלא מהני בבית חרושת אפי' כשפתח פתוח, וכדאי עכ"פ להעתיק לשון הנ"ל כדי שיהא משתמע שאפי' בביהכ"נ לדעת המ"ב צריך פתח (ואולי אפשר לבאר כן בהדיא או בהערות), - ולפי"ז משתמע דמאי דמשמע דבבית חרושת לא מהני גם בפתח פתוח היינו אפי' לדעת המ"ב, כיון שכ' דכאן גרע טפי.

אירונות ספסלים ומכונות הקבועים אם ממעטים משיעור ד' על ד'

(כח) שם - במוסגר "ואפי' יש בבית החרשת דע"ד מלבד הספסלים וכו' דאפשר דממעטין מדע"ד כנ"ל סי' שס"ו דין ט"ז". - הנה בחזו"א כ' בלשון "עוד יש לעי' בבית חרשת שמכונותיה וכו' וקבועים שממעטים הבית מד' אמות" ולשון זה משתמע יותר כספק שקול מאשר לישנא דאפשר דמשמע כנטי' שממעטים, - והערה זו שייכת גם לסי' שס"ו דין ט"ז - וכן למס' מוזהר ביו"ד סי' רס"ו מוזהר ביתך ס"ק נ"ב שכ' כת"ר "עוד מצדד בחזון איש דספסלים וכו' אפשר דממעטים וכו' כ' כת"ר שהחזו"א מצדד ולכאורה משמע שמסתפק. - ואעיר בזה שמצאתי בשו"ת מהרש"ם ח"ג ריש סי' רס"ג שנשאל לענין חיוב מוזהר אם תנור וכירים שבבית ממעטים מד"א, והשיב "הנה לא מצאתי הדבר מבואר, אבל לענ"ד דמי להא דאו"ח סי' שני"ח ס"ד דבגינה וקרפף יותר מסאתים אם נטע בו אילנות וחסר בו כמה שהוא לתשמיש הגינה אינו ממעט החלל, אבל דבר שאינו לצורך תשמישו ממעט החלל וה"נ בנ"ד עכ"ל.

וצ"ע דלכאורה ענין ד"א הוא שיעור של נוחיות האדם להשתמשות, וא"כ אפי' דבר של צורך תשמישו סו"ס מגרע נוחיותו, ואולי מאי דהוי צורך תשמישו הוי כאילו משתמש גם שם ויש לו הנוחיות של ד"א, ומה שלמעשה סו"ס צומצם נוחיותו זה כמו באופן שלא מספיק לו גם הד"א לנוחיות, כי כאן יוצא שהוא צריך ליותר מד"א ומשתמש עכ"פ ד"א וזה סגי לנידונו, ובד"א של בית האוצר יתכן יותר בפשטות לומר דהאירונות קבועים לאחסן הדברים בתוכם דהם ממש השיעור הדרוש לנוחיות ואין כאן ענין צמצום מוש האדם, דהם יותר עשויים לאוצר, וזה משמשים בטוב גם עם האירונות קבועים, - החזו"א כנראה לא ס"ל לסברא זו דהרי מכונות וספסלים של ביח"ר הם צורך

תשמישם, אך אכתי אולי אפ"ל דבביח"ר האדם צריך להסתובב ולהשתמש וצומצם נוחיותו, אבל בבית אוצר אולי לא מגרע האירונות הקבועים.

בהשוואת בורגנין לצריפין

(כט) במ"ש החזו"א בס"ק כ"ב ד"ה ומה שהשמיט "דבורגנין היינו צריפין וכבר הביא הרי"ף וכו'". הנה ראיתי בחזו"א מעשרות סי' ה' ס"ק ט' ד"ה ופעמים שדן על מתני' דפ"ג מ"ז דאיתא שם הצריפין והבורגנין, וכ' לבאר דלא זו אף זו קתני, ומבאר דצריפין גריעי מבורגנין, ומ"מ לנידונו יתכן במכ"ש דכיון דאין בורגנין בבבל א"כ כ"ש דאין צריפין דהם גריעי מהם, ואולם מאי דגריעי כ' החזו"א דצריפין הוי בית של עניות, אבל בורגנין אורחיהו בכך בשעת אסיפת הפירות, אבל כאן יש סברא איפכא, דכיון דהחשש לגניבה אזי הוא יותר בבורגנין שאינו ביתו ממש, אבל צריפין דהוא ביתם ממש, אע"ג דהוא בית של עניות מ"מ אין חשש גניבה כיון דהם תמיד מצויים שם.

הנהגות החזון איש

ובזה אשאלה בכמה דברים אם ידוע לו דעת מרן זצ"ל

(א) לענין מראה ברוי"ן (חוס) הן לענין מראה והן לענין כתם - דכידוע ג' סיעות באחרונים. יש מטמאים בכ"ג ויש מטהרים בכ"ג. ויש מחלקים בין כתם למראה.

(ב) לענין אם מרחץ הוי הפסק לענין טלית קטן אשר דן בזה בבה"ל סי' ח', ואם חילק בין זמן מרובה או מועט, דלכאורה אפ"ל שנידון דהפסק הוא רק לעוסקים בכל מילי דמרחץ רחיצה זיעה וטבילה, שע"י זה יש אורך זמן, משא"כ ברק רוחץ וטובל.

(ג) אם סבר כהגר"א אשר פוסק כהב"י דכל פשיטה מחייבת ברכה (כן העירני ח"א לשאול אם הי' מברך בציצית או בציצת).

(ד) לענין פנקס חדרות שכ' חדרות רק במקצתן ורובו עדיין נייר חלק, אי הוי אכתי מוקצה מחמת חסרון כיס כמ"ש במ"ב ריש סי' ש"ח דנייר העומד לכתיבה הוי ממח"כ.

(ה) לענין טבילת בקבוק "טרמוס" וכן שאר דברים המתפרקים לפרקים, אם לטבול דוקא כשהכלי בשלמות, או דאפשר לטבולו גם לפרקים.

(ו) לענין אם ראוי לסמוך על "היתר עיסקא" של הבנקים, דכידוע יש בזה הרבה חששות ופקפוקים.

ואחתום בזה בכבוד רב וביקרת התורה

שמחה בונם ולדנברג

מדידה אחת לכל הקשת

נב. - לענין מ"ש בסוף דין י' "ומ"מ אין מחלקים את הקשת עצמה לב' תחומין דאל"ה אפשר לחלקה וכו' וזה אין מסתבר כלל ולכן ראשי הקשת אין מודדין אלא מביתם וכו'". - העיר רנ"ק הי"ו דבסי' פ' ד"ה נ"ה ב' בתי' הב' כ' "א"צ צריכין לברור

הרב צבי לרר

ירושלים

תולדות רבינו ישראל מברונא

"שר' גדול בישראל, מופת הדור, ריש גלותא, מהר"ר ישראל, גבורותיו מי ימלא, ואין גומרים בו את ההלל"² רבינו ישראל מברונא (להלן: רבינו), היה מגדולי חכמי אשכנז ומעמודי ההוראה בתחילת המאה שלישית לאלף השישי (שלהי ימי הביניים), אשר פסקיו נתקבלו כחלק מתורה שבעל פה, והוכחו להלכה על ידי עמוד ההוראה - הרמ"א.

קורות חייו הם כעין כבואה למצב יהדות אשכנז בתקופה ההיא, הכוללים צרות שונות מבית ומבחוץ, מיסים וגזירות, מאסרים וגירושים.

לקראת הופעת תשובותיו במהדורה חדשה ומתוקנת, נארג כאן לראשונה תיאור מלא של דברי ימי חייו, וחיבוריו בדפוס ובכתב יד, שלא נחקרו כמעט עד עתה.

מקור מחצבתו:

מקום לידתו ככל הנראה בעיר ברין³, עיר הבירה של מעהרין (מורכבה) - חבל ארץ בדרום-טשכיה, ועל שמה נתפרסם.

רוב החוקרים נקטו את שנת לידתו קרוב לשנת ק"ס (1400)⁴, אולם יש מאחרים

* מבוא לקראת הוצאת 'שו"ת מהר"ר ברונא השלם', שיצא אי"ה בקרוב.

1 המקורות העיקריים מהם שאבתי ידיעותיי: לקורות הרבנות (ש"א הורדזקי, ווארשא תרע"ד) [262-268 עמ']; קהלות אשכנז ובתי דיניהן מהמאה הי"ב היובל לנ. סאקאלאו (ווארשא תרס"ד), עמ' 268-262; קהלות אשכנז וברייתן דיניהן מהמאה הי"ב עד סוף המאה הט"ו (משה פרנק, תל-אביב תרצ"ח) - להלן: 'קהלות אשכנז'; החומר ההיסטורי בשאלות ותשובות ר' ישראל ברונא (אברהם פוקס, ניו-יורק תשל"ד) - להלן: 'החומר ההיסטורי'; אוצר הגדולים, ח"ו עמ' נז-ס; חכמי אשכנז בשלהי ימי הביניים (ידידיה אלטר דינר, ירושלים תשמ"ד) - להלן: 'חכמי אשכנז'; חכמים בדרום (ישראל יעקב יובל, ירושלים תשמ"ט). כן היו לפני מאמרים ומחקרים בגרמנית, שנתקבלו בתורה מ-Maïke Strobel, Goethe-Universität Frankfurt.

2 לשון 'שו"ת מהר"ק ריש סי' קסט.

3 M. Steinschneider, Hebraische Bibliographie, Jahrgang 3, No. 14 (Marz-April 1860), p. 26. וכן נראה גם מחימתיו בתשובה שנדפסה ביים של שלמה, גיטין פ"ב סי' ה: ואני ישראל מברונא ברענישבונ; ובספרו גליון רבינו ישראל מברונא, פ' מטות (לא-יו), עמ' קיא: נאום ישראל מברונא ברענישבונ-ק דברי ימי ישראל (גרץ), ח"ו עמ' 290; וממנו העתיקו רובם, עיין: כנסת ישראל (פיין), עמ' שמו; לקורות הרבנות, עמ' 37; ועוד. ויש סמך לזה משו"ת מהר"ם מיניץ סוף סי' צו, ח"ב עמ' תע במהדורת 'מכון ירושלים' (ירושלים תשנ"א), שבתשובה משנת רכ"ח (1468) מתארו: "הישיש מהר"ר ברונא ש"י, וכן מכונה גם בתעודה גרמנית מזמן עלילת הדם (ראה להלן: בסוף פרק י"ל נס הרבנות), אי"כ היה אז לפחות כבן שבעים.

תולדות רבינו ישראל מברונא

הקולמוס והספר

תתמט

בכמה שנים⁵.

אביו היה רבי חיים, כחתימתו בתשובה: "אני ישראל בן מהר"ר חיים ז"ל"⁶, וכן מזכירו בספרו על התורה, שנדפס לאחרונה מכתב יד קדשו⁷, בלשון: "ותירץ א"א [=אדוני אבי] מהר"ר חיים ז"ל"⁸ או "וא"מ [=ואבי מורי] מהר"ר חיים פירש"⁹.

אין לנו פרטים נוספים על אביו¹⁰. יתכן שיהיה במשרה תורנית כלשהי, כפי הנשמע לכאורה מדברי בנו-רבינו שמסר: "ושמעתי מאבא מורי ז"ל שהיה מוזה באותן הלוכשים כלאים..."¹¹, ומסתבר שאף חיבר ספר, שהרי מציין בספרו הנזכר: "וכתב א"מ [=אבי מורי] מהר"ר חיים ז"ל"¹², וכן: "וא"מ [=אבי מורי] מהר"ר חיים כתב"¹³, ו"וא"מ [=אבי מורי] ז"ל כתב"¹⁴, ומביא ממנו רבות¹⁵.

בצל רבותיו:

קיימת מבוכה מי היו רבותיו אשר לימדוהו תורה¹⁶.

5 עיין 'דברי משולם' (לר' משולם פישל בעהר מראסין, פפד"מ תרפ"ו), עמ' קמח-קמט, שטען על התאריך הנ"ל, דלפי זה היה כבן כ"ז בפטירת המהרי"ל, ולמה לא הוזכר שום דבר ממנו. אולם לדידי אין זה קושיא כל כך, שאולי מפני ריחוק המקום לא היה קשר ביניהם. וראה עוד במאמרו של יעקב אלבוים: 'השפעת חרבות יהודי ספרד על יהודי אשכנז ופולין במאות הטי"ז-ט"ו', בתוך: 'תרבות והיסטוריה' (ירושלים תשמ"ז), עמ' 96, שנקט שנת לידתו בערך 1424 (=קס"ד).

6 שו"ת מהר"ר מברונא, סי' נג ד"ה אני, עמ' מ.

7 ראה להלן בפרק 'חיבוריו'.

8 גליון רבינו ישראל מברונא, פ' תולדות כה-כג, עמ' כו; וכע"ז בפ' שמות א-א, עמ' סט; ותירץ א"מ מהר"ר חיים ז"ל.

9 גליון רבינו ישראל מברונא, פ' שלח טו-לג ד"ה מקושש, עמ' קו.

10 ב'החומר ההיסטורי', פרק ז עמ' 67, כתב שיחכן כי אביו נפטר בהיות רבינו צעיר, כיון שאינו מזכירו כלל. ואם היה לפניו ספרו על התורה שנדפס לאחרונה, לא היה כותב כך.

11 מתשובתו בכת"י, הובא בדרכי משה ארי"ה סי' תרצו סוף סי' ה.

12 גליון רבינו ישראל מברונא, פ' תולדות כה-כג, ד"ה שני גוים, עמ' כת.

13 גליון רבינו ישראל מברונא, פ' מטות לו-ד"ה ו' וסלח, עמ' קח.

14 גליון רבינו ישראל מברונא, פ' תולדות כה-כא, ד"ה לנוכח, עמ' כה.

15 עיין ברשימת האישים בגליון רבינו ישראל מברונא, שמזכיר את אביו שמנה פעמים.

16 עיין B. Suler, 'Rabbinische Geschichtsquellen', in: Jahrbuch der Gesellschaft für die Geschichte der Juden in der Cechoslovakischen Republik, Vol 9 (1938), p. 130.

למד גם בשיבה באולמין אצל רבי משה כהן, על פי תשובת רבינו שנדפסה ביים של שלמה, גיטין פ"ד סי' לא, אות מ בערך 'משלם', ח"ל: "ואני ישראל מוקן אחד באולמין בן פ' שנה ולמד בשיבה כל ימיו ושמו משה כהן, ואמר לי...". ולא מצאתי בדבריו אלו רמז שלמד אצל, רק שקיבל ממנו הדין שהזכיר. ועיין עוד 'תולדות חכמי ירושלים', ח"ב עמ' 58, שכתב שהיה תלמיד הגאון ר' טעביל, ולא ידעתי מנין לו ולמי כוונתו.

ר' יעקב שמואל שפיגל

פתח תקוה

רבי אהרן ב"ר יצחק לפפא

תוכן פרקי המבוא

א. תולדותיו

ב. המקומות בהם שימש ברבנות והקורות אותו

ג. פטירתו ומצבתו

ד. תלמידיו

ה. ספר בני אהרן - הדפסתו והקשור בזה

היוזמה להדפסת הספר ופעולת ר' יהודה לפפא ור' יעקב ׳נ׳ נעים * סוג השאלות והבחירה בהן

האם הספר מכיל את כל תשובות רא"ל בענייני חושן משפט * שם הספר

מבנה הספר * הסכמות * פרסומו של הספר

ו. ספר בני אהרן - חלק התשובות

מי מעורב בסידור הספר: הערות המחבר על התשובות - אולי מיועדות לאחרים

הערות המחבר על התשובות - מהדורה בתרא

הערות המגיחים, הערות מסופקות - האם המחבר הכין את ספרו לדפוס

מה מכיל חלק התשובות ומה אינו מכיל: חסרונות * תשובות שנדפסו בספר אבק דרכים

תשובות המצויות במקורות אחרים

דרכו בתשובותיו: חתימתו * אהבת הקיצור מסיבות שונות והיוצא מהכלל

מאריך - ומנמק מדוע עשה כן * כתיבה על סמך הזכרון * ענוה

* נערך עבור מכון 'זכרון אהרן' ירושלים, כמבוא לשו"ת 'בני אהרן' לרבי אהרן לפפא, שעומדים לפרסם בעז"ה במהדורה מושלמת ומפוארת עם הרבה הוספות.

* כמבוא מוזכרים תדיר שלושה ספרים, ואזכירם רק בשמותיהם ללא פרטים ביבליוגרפיים. כאן ארשום את פרטיהם:

א. ר' אהרן לפפא, שו"ת בני אהרן, איזמיר, תל"ד.

ב. ר' יעקב ׳נ׳ נעים, משכנות יעקב על התורה, שאלוניקי, תפ"א.

ג. ר' ברוך קאלומיטי, אבק דרכים, שאלוניקי, תקנ"ד.

מרבח להפנות לכתיבתו במקומות אחרים * לשונו * דיון בנוסחאות והגהות * תארים

כללים הנמצאים בדבריו: יש שני חכמים בשם ראב"ד * תשובה שנעלמה מהאחרונים * תירוץ דחוק

יחוס תשובות לרשב"א * היתכן שמרן חזר בו בשולחן ערוך מדבריו בספר בדק הבית

ידיעות שונות: עדויות הלכתיות * רשימת המשיבים

ז. שיטה מקובצת וחידושים

שיטה מקובצת * חידושים * איזכורים של שיטה מקובצת שלא חוברה על ידו

על המחבר של שיטה מקובצת למסכת בבא בתרא ולמסכת נזיר * שיטה מקובצת לביצה

שיטותיו וחידושיו המוזכרים על ידי אחרים * שיטה המיוחסת לו

ח. ספרייתו של רא"ל

כתבי יד שהיו בבעלותו * חיבורים של ראשונים שזכרו בכתביו שלא נדפסו בזמנו

ט. שאר חיבוריו שלא נדפסו

י. פירושו לספר תולדות אדם וחווה לרבינו ירוחם

יא. הוראות, הנהגות ושמועות

מנהג רא"ל בקריאת התורה בפרשיות מסוימות * טעות בספר תורה בקריאת שביעי לאחר ג' פסוקים

מקוה שהולך ומתמעט ולא מצאו בו נקב * פדיון הבן על ידי כהן קטן * שתיית טוטון ביו"ט ובתענית

הסבר בנוסח הבדלה יקנה"ז * הסבר באסתר רבה (א, טז) * הסבר בדברי הרמב"ם (הל' תשובה ד, ג)

הסבר פסוק (שמות י, כה-כו) * שאלה ששאל מחותנו * שמועה מרא"ל משם מקובל

הסבר בויקרא רבה (יב, ב)

יב. חסידותו

הרב זאב ליטקה

מח"ס "בירורי יהדות לאור מחקרים גנטיים"

ירושלים

יהדותם של צאצאי אנוסי מיוקרה

הקדמה

יהדותם של צאצאי אנוסי פלמה דה מיוקרה מרתקת את החוקרים בעשרות השנים האחרונות. הסיבה שהדיון אודותם שונה משאר הטוענים ליהדות כטיעון שהם צאצאי אנוסים, משום שמדובר בקבוצה מוגדרת ונפרדת ששרדה ביחידותה לפחות עד אמצע המאה העשרים, שמות המשפחות שלהם ידועות היטב, ותמיד היה ידוע שם מי שייך למי. מסיבה זו פסק הגאון הרב נסים קרליץ וציל במכתב מערכ שבועות תשע"א שקבוצה זו הם יהודים כשרים.

במאמר שלפנינו נדון בהרחבה האם יש לחשוש שמא התערבו בהן גויים, ואפילו אם היתה התערבות כזו, נדון בהרחבה בדיני 'רוב' בהקשר לזה האם ישנה אפשרות להכרעה בהתאם לכללי דיני 'כל דפריש'. ובנוסף, מאחר שבשנים האחרונות בתי הדין העוסקים בבירורי יהדות כאשר יש צורך מרכיבים להשתמש גם בהוכחות מהדני"א מאחר שלעיתים יש אפשרות להוכיח שורשים יהודיים אימהיים באמצעות הדני"א, לכן בדקנו גם את שילוב ההוכחות מהדני"א אצל אנשי הקבוצה הזו, והתוצאות מדהימות - רובם שייכים לקבוצות יהודיות ייחודיות כפי שהרחבנו בכל זה בהמשך.

תוכן הענינים

מבוא

- א. האם צאצאי הצ'ואטס הוחזקו כיהודים
- ב. החשש שמא נטמעו בהם גויים בדורות הקודמים
- ג. משך שנים רבות קהילות ישראל קיבלו צאצאי אנוסים שהגיעו אליהם
- ד. דין 'קבוע' בשאלת צאצאי האנוסים
- ה. 'קבוע' שאינו ניכר
- ו. דין 'קבוע' כאשר אין ודאי מיעוט
- ז. הכרעה של רוב בלי פרישה
- ח. תוצאות המחקר הגנטי
- ט. מסקנות

יהדותם של קהילת האנוסים מפלמה דה מיוקרה

מבוא

סיפורם של קהילת מיוקרה המכונה הצ'ואטס, זהו סיפור מדהים של קבוצה יהודית שנדרפה משך כשש מאות שנים ובכל זאת נותרה ייחודית, ובעצם בכך שמרה על יהדותה.

בפלמה דה מיוקרה התקיימה קהילה מפוארת בתקופת הראשונים, הר"י מגיאש שחי בתחילת המאה ה-12 כבר מתייחס בתשובותיו לקהילת מיוקרה (סי' צג). בשנת 1306 הגיע להתגורר בעיר רבי אהרן הכהן מלונלי בעל האורחות חיים, לאחר שגורש מצרפת. באותה העת שימש ברבנות רבי שם טוב פלכו המופיע עשרות פעמים בספר אורחות חיים, שם הוא מכנהו: אדונינו מורינו, בשו"ת הרשב"א המיוחסת לרמב"ן נכנסה גם תשובה של רבי שם טוב (ראה סי' קיז). כך שבמהלך המאה ה-14 הקהילה פרחת, בשו"ת ריב"ש ישנם עשרות תשובות שהריץ לרבני מיוקרה בסוף המאה ה-14. אחד מגדולי הרבנים המפורסמים במיוקרה היה התשב"ץ. בשנת 1391 בעת שהתרחשו פרעות במקומות נרחבים בספרד, גם הקהילה בפלמה ספגה פגיעה אנושה¹. רבי וידאל אפרים תלמידו של הר"ן ורבו של התשב"ץ נהרג עקב"ש, ואילו תלמידו התשב"ץ ברח מפלמה והגיע לאלג'יר. רדיפות אלה ידועים כגירוש שנת ה' קנ"א. למעשה רוב קהילת יהודי אלג'יר הגיעו ממיוקרה כפי שהעיד על כך הריב"ש בתשובה סי' קז.

אולם רבים מיהודי מיוקרה בחרו להישאר ובעצם כבר מאז היו אנוסים שהמשיכו בסתר לשמור על יהדותם. ראה בשו"ת הריב"ש סי' יב שם הוא מתייחס לאנוסי מיוקרה שאינם יכולים להישמר מאיסור סתם יינם. התייחסות זו היא על האנוסים משנת 1391, שכן הריב"ש עצמו כבר נפטר בשנת 1408.

בפלמה נמשכו הרדיפות עד שנת 1435 אז כל מי שנותר אולץ להתנצר. מאז החלה התקופה הנסתרת של יהודי פלמה דה מיוקרה.

משך השנים יהודי פלמה הקפידו להתחתן בינם לבין עצמם, גם הגויים שסביבם הקפידו שלא להתחתן עם יהודים אלה, כפי שנביא בהמשך. בשנים הללו ישנם גם תיעודים ממסמכי האינקוויזיציה על שמירת יהדות ברמה כזו או אחרת. עד היום עומד במרכז העיר העתיקה של פלמה כנסייה שנבנתה ע"י האנוסים בשנת 1640 (200 שנה לאחר ההמרה הגדולה) כאשר בשער מתנוסס הכיתוב החקוק מאז: "אוהב ה' את שערי ציון"².

1 "משם פשטה הנגע בקהילות מיוקרה העדינה לחוף ימים ישכון יום ר"ח אלול (שנת קנ"א) באו בה פריצים ויחללוהו ובזוהו ושללוהו ועזבוהו כמצודה שאין בה רגים ומתו בקידוש השם כמו שלש מאות נפשות, וכמו שמונה מאות נמלטו במגדל המלך, והנשארים המידר" (שבת יהודה עמוד 129).

2 עפ"י הפסוק בתהילים פז: "אוהב ה' שערי ציון מכל משכנות יעקב".